

“Balat Fırınları” Söylentisi

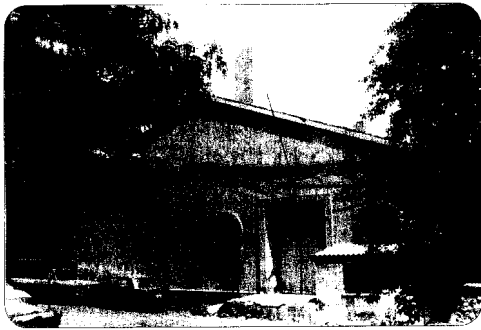
RIFAT N. BALI

İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşın ve Nazilerin işgali eşliğinde olan bir Türkiye’de yaşayan azınlıklar arasında en çok Yahudiler dehşete kapıldılar. Dehşete kapılmanın nedeni Nazilerin baskısıyla Türkiye’deki Yahudilerin de temerküz kamplarında toplattırılıp soykırıma tâbi tuculacakları söylentisi oldu. İzmir’in Karataş semtinde özel bir firm kurulduğu ve Yahudilere “sizleri burada yakacağız” denildiği söylendi.¹ Dr. Eli Şaul da İzmir’de Bahribaba Parkı’ndaki alanda inşa edilmiş ancak hiç kullanılmamış olan bir binanın İzmir Yahudileri tarafından Yahudileri yakmak için kurulmuş olan fırınlar oldukları söylentilerinin dolastığını yazdı.² İstanbul’da Balat semtinin Demirhisar Caddesi’nde inşa edilen Yahudi cemaatine ait Or Ahayın Hasranesi’nin bitişğinde bulunan, bir dönem Et ve Balık Kurumu’nun bir deposu olan ve Bedrettin Dalan’ın belediye başkanlığı sırasında yıkılan bir bina Balat Yahudileri arasında “Los Ornos de Balat” (Balat Fırınları) diye anıldı. Balat’lı birçok Yahudi bu binanın II. Dünya Savaşı yıllarında inşa edilmiş olan insan yakma fırınları olduğunu iddia

etti. Bu inancın Balat’lı Yahudilerin zihinlerinde yer etmesinde bir yerde o dönemin Türkiye’sinde geçerli olan antisemit hava içinde bazı antisemit kişilerin Türkiye Yahudilerini korkutmak için “sizleri fırında yakacağız” demelerinden de ileri geldi. Balatlı bazı Yahudiler ise “Balat Fırınları” olarak başka bir binayı, o yıllarda Balat’ın Lonca semtinde inşa edilmiş ve dışlarla teşhiz edilmiş modern bir hamamı gösterdiler. Nazilerin kurmuş oldukları temerküz kamplarındaki gaz odalarının dışlarla donatılmış olmaları ve yıkanma bahanesi ile buraya götürülenlerin, dışardan gelen zehirli gazla katledilmeleri bu hamamın imha fırını olarak görülmesine neden oldu. Hasköy’de de benzeri fırınların mevcudiyetinden bahsedildi.³ Söz konusu söylencenin o dönemi yaşamış olan Yahudiler arasında yaygın olup günümüze kadar geldiğinin bir diğer kanıtı da konuyla ilgili olarak 1992 yılında yapılmış olan bir raporda görüldü. O yıllarda bu söylentileri duymuş olan sekiz Yahudi vatandaş bu söylentileri şöyle özetlediler: “Bina, bizleri yakmak için yapılmış. İnönü, Hitler’e Rusya dönüşünde Yahudiler

için gerekli hazırlığın yapılacağı sözünü verdiği için yapılmış bu bina. Hitler’in Rusya dönüşünde bizler fırına gönderilecektik.”⁴ Prof. Stanford Shaw bu söylentilerin Türkiye’deki Hristiyan vatandaşlar tarafından maksatlı olarak çıkarılmış olabileceğini ileri sürdü.⁵

O dönemi yaşamış Balatlı Yahudilerle yapılmış söyleşilerde de “Balat Fırınları” konusu gündeme geldi. Söyleşide Balatlı Yahudiler bu fırının Yahudileri imha etmek için inşa edildiğini, bacasının üstünde kafes olduğunu, bunun da yakılan insanların derilerinin bacadan uçmaması için yapıldığını söylediler. Aynı kişiler fırınlar için gerekli imha teşhizatının gemilerle Almanya’dan getirilmesinin tasarlandığını, ancak geminin bir nedenle İstanbul’a gelememesi nedeniyle teşhizatın İstanbul’a ulaşmadığını ileri sürdüler. Aynı kişiler bu fırınlar söylencesini sorgulayan araştırmacıya, “bazı hakikatler var ki budur yani” cümlesiyle fırınların Yahudileri imha etmek için kurulduğu konusundaki kesin mançalarını belirttiler. Aynı kişiler İsmet İnönü’nün aşında Türkiye Yahudilerini imha etmek niyetinde olmadığını

"Balat Fırınları" binası. (Kaynak: Marie-Christine Varol Balat İsis Yayıncılık 1989)

rı, fırınların Nazileri oyalamak siyaseti çerçevesinde inşa edildiklerini ifade ettiler.⁶ Balıklı Dr. Eli Şaul da o dönemde ilgili anlatımda Balat'taki bu tuhaf binayı gözleriyle gördüğünü ve Balatlı Yahudilerin bu binanın Yahudileri yakma fırınları olduklarını söylediklerini nakletti.⁷ İstanbullu bir Rum olan Z. de bu "Balat fırınları" söylentisinden söz etti ve İsmet İnönü'nün dönemin Emniyet Müdür muavini olan bir emniyet görevlisini Yahudileri imha etme yöntemlerini öğrenmesi için Almanya'ya yolladığını ve bu kişi geri döndüğünde bu fırınları inşa ettğini ileri sürdü.⁸ Türkiye Yahudileri arasında yapılan bir araştırmaya sonucunda 1947 yılında düzenlenen ve tek parti döneminin havasını yansıtan bir raporda da Almanya'nın Türkiye'yi işgal halinde Türkiye'nin Yahudi vatandaşlarını imha edeceğini ve bu maksatla fırınlar hazırlanmış olduğu ileri sürüldü. Savaşın bitiminden sonra da bu fırınların ekmeq fırınları olduklarının söylendiği belirtildi.⁹

Yakma fırınları söylencesi dönemi

yaşanmış olan Yahudi vatandaşların hafızalarında son derece kuvvetli bir yer etti, Mareşal Fevzi Çakmak'ı konu eden yayımlanmamış bir riyatro piyesine de konu oldu. Bu piyesin kahramanları arasında yer alan Mareşal'ın Yahudi asıllı olan emir eri ile özel doktoru da Balat, Hasköy ve Üsküdar'da da gaz odalarının hazırlandığı söylentilerini Mareşal'e naklettiler. Piyeste dönemin Alman büyükelçisi Franz Von Papen, Türkiye'deki Yahudi vatandaşların imha edilmelerini hükümete telkin etti. "Hükümet şefi" Tuncel adlı kahraman bu fikri benimsenip Fevzi Çakmak'ı Yahudi vatandaşların imhası konusunda ikna etmeye uğraştı. Alman orduları Stalingrad'da hezime uğradıktan sonra "hükümet şefi" Tuncel gaz odaları söylentisinin aslı olup olmadığını soran ABD büyükelçisine, "ne yaptık Alman baskısı altında yaptık. Onları Varlık Vergisi uygulayarak, onları gaz odalarında imha etme tehdidiyle, Gestapo'ya güven telkin ettik ve bizim Yahudileri kurtardık" şeklinde cevap verdi.¹⁰

Bu söylentilerin bereketli bir şekilde dolaşmasını ve rüğbet görmesinin bazı mantıklı nedenleri de oldu. Nazilerin hazırlanmış oldukları ve tüm Avrupa kıtasındaki Yahudilerin sayılarını gösteren çizelgede Türkiye Yahudileri de 55.500 sayısı ile yer aldılar. Türkiye'de yaşayan Yahudilerin çok azı böyle bir çizelgenin varlığından haberdar oldu. Filistin Dışişleri Bakanlığı görevlilerinden İstanbul eski Başkonsolosu, hazırlanan bu çizelgeyi Türkiye Yahudilerinden bazılarına duyurabildi. İstanbul'daki sinagoglarda yapılan

törenlere katılan hahamlar da bu gerçeği üstü kapalı olarak cemaate duyurdular. Bu tehlike karşısında İstanbul Yahudilerinden 345 kişi kira-bahçkları derme çatma bir motorla Filistin'e gitmek üzere Marmara denizine açıldılar, ancak Fırına nedeniyle motor alabora olup içtendekilerle birlikte battı. Bu kaynağa göre Türkiye'nin Naziler tarafından işgal edilmesi halinde Naziler yakma fırınlarını İstanbul'un Sütlüce semtinde, Hasköy'ün kuzeyinde İmrahor-Karaağaç yolunun kesiştiği noktanın doğusunda kalan ve meskin olmayan geniş bir arazide kurmayı tasarladılar. Dönemin Türkiye'deki Alman büyükelçisi Franz Von Papen'e 24 Şubat 1942 tarihinde bir suikast girişiminde bulunması da Türkiye Yahudilerini daha çok endişeye sevk etti. Yahudi vatandaşların endişeleri Hirler'in bu suikast girişiminin Yahudilerin tasarladıklarını iddia edip Türkiye Yahudilerinden almayı tasarladığı intikam planını daha hızlı yürütülmesi ihtimalinin mevcudiyeti oldu.¹¹

Bu olayların azınlıklar üzerindeki etkisi

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle çok sıkıntılı bir dönemi geride bırakan genelde azınlık vatandaşları ve özellikle Yahudi vatandaşlar derin bir nefes aldılar. Yahudi vatandaşların II. Dünya Savaşı yıllarında içinde buldukları dehşet ve korku dolu ortamın hissiyatını en iyi şekilde yansıtan bir söyleyiş, Filistin'de yayımlanan *The Palestine Post* gazetesinde yer aldı. Gazetinin İstanbul'a gelen muhabiri yirmi yaşlarındaki Alfredo adlı İstanbullu bir Yahudi genci ve kız arkadaşını Rebek'a'yla yaptığı söyleşide Alfredo, Mustafa Kemal'in vefatından sonra Nazi yanlısı Türkçülerin tek bir siyaset geliştirdiklerini ve savaş sırasında Türkiye'nin tarafsız olmasına rağmen Alman yanlısı bir tavır takındığını belirtti. Alfredo Türkiye Yahudilerinin "ilk darbe" olarak tarif ettikleri Varlık Vergisi Kanunu'yla Nazi yanlısı Türklerin 1942 yılında ilk antisemit hamleyi yaptıkları belirtti. "İkinci darbe"nin meydana gelip gelmediğini soran gazeteciye Alfredo, "hiç bir zaman gerçekleşmedi. Hükümet üstünde 'Yahudi' yazılı parazanlar lafazanlamıştı. Bu parazan uygulamasına kesin bir şekilde geçmek için savaşın Almanların lehine dönmeye bekleniyordu" dedi. Alfredo daha sonra, "üçüncü darbe Türkiye'deki Yahudilerin tütününe inhasıydı. Ama şükür savaşın seyri değişti! Almanlar Stalingrad ve El Alameyn'de yenilgiye uğradılar.¹² Varlık Vergisi nedeniyle çalınan kamplarına yollanabilir serbest bırakıldılar ve başka darbe olmadı" dedi. Rebek'a da "müttefik kuvvetleri savaş kazandıkları için bugün hayatınız" dedi. Rebek'a ve Alfredo daha sonra azınlıklara katışı mevcut olan ayrımcı uygulamaları nedeniyle Yahudi gençler için Türkiye'de sarraf ve tüccar olmaktan başka bir

gelecek olmadığı için Filistin'e göç emeye karar verdiklerini belirtti.¹³

İsrail devletinin kuruluşunun 14 Mayıs 1948 gecesi ilânından birkaç ay sonra Türkiye Yahudileri kitlesel bir şekilde İsrail'e göç emeye başladılar. Bu göç 1948 yılında 4.362, 1949 yılında 26.306 ve 1950 yılında 2.491 kişiyi erişti.¹⁴ Bu aynı zamanda Türkiye'den yurtdışına gerçekleştirilmiş olan ilk kitlesel göç olma özelliğini taşıdı. Kısa bir süre içinde Türkiye'deki Yahudi nüfusu ciddi bir azalma gösterdi. Anadolu'daki yerleşik Yahudi cemaatleri tamamen yok oldular. 1945 yılında 76.965 olan¹⁵ Yahudi nüfusu 1955 yılında 45.995 olarak saptandı.¹⁶

Türkiye'den İsrail'e göç eden Yahudilerin göç eme nedenleri konusunda yeterli denk üzerinde yapılan bir araştırmada Türkiye Yahudilerini Türkiye'den göç etmelerine sevk eden nedenler arasında yer alan etkenler arasında "itici" etken, yani Türkiye'de buldukları yıllarda yaşanan ve Yahudiler üzerinde menfi tesir bırakan toplumsal olaylar, yeterli denk üzerinde sadece on dördünün, yani yüzde yirmisinden belirtildiği bir etken oldu. Bu nedenle "yirmi kur'a ihtiyatlar" olayı Türkiye Yahudilerinin Türkiye'den göç emeye iten birçok etkenden bir tanesi oldu.¹⁷

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de özellikle azınlıklar arasında yaygın bir şekilde hakim olan korku ve dehşet hissi azınlıkların ortak hafızalardaki sarımsız bir yer edindi. Bu özellikle Türkiye Yahudilerinde belirgin oldu. Bunun en güzel örneği gazeteci İzak Yaş'ın Türkiye Yahudilerinin İsrail'e göç etmelerinden sonra İsrail'de yerleşik Türkiye Yahudilere hitaben İspanyola yayımlanmaya başladığı *La Verdad* gazetesinde yayımlanan ve Türkiye Yahudilerinin toplumsal hafızası için önemli

BALATTAKI KREMATORİUM

VE geldik Balat'taki fırına... Bu da "Reami tarhi" didik-leyenlerin yepyeni bir iddiası... Türk hükümeti, Balat'ta, baraka azmanı bir fırın yaptırması, bacası çok yüksekmış, bu fırında Yahudiler yakılacakmış!

Prof.Şev "Dedikodu!" diyor, "80-yenli Avrupa'da Yahudileri kurtarmak için uğraşan Türk hükümeti, Balat'ta Yahudi yakar mı?"

YA Türkiye'nin Budapeşte Basın Atasesi olduğu söylenen Emrullah Nerin Gün'ün Nazilere teslim edilip, kamplarda öldürüldüğü iddiası?

Onun da canlı tanısı Ahamur Kılıç, anlatıyor:

"Kamplarda öldürüldüğü iddia edilen Emrullah Nerin Gün, 1950'de sağ ve solundaki, belki de hâlâ sağdır. Türkiye'nin Budapeşte Basın Atasesiğini, kendisini böyle tanıtmışsa bile, İspanya'ya yapmıştı; devlet arşivlerindeki tahlil ve teahhüt edilebilir. Kendisi, delişmiş ve 'Mektaplar olmasa, Nazileri ne güzel idare ederdim' diye yazmıştı, merhum Emrullah Nerin'in maceraperest bir torunu'dur. Anesisi galiba Almanlar ve Türkiye'ye hiç gelmediği gibi Türkiye'de bilemezdi. Bunları nereden mi biliyorun? Kendisiyle 1949 yılında New York'ta telefonla konuşmuş. Bakka yıl sonra da Amerika'da Almanya maceraperestine dair bir haberi yayınladı: NERİN E.GÜN nezahatıyla, 1949'da bu kezde, LIFE dergisinde, Türkiye'yi ve ordumuzu küçük düğün bir yazı yazmış ve o sırada Amerika'da bulunan birkaç Türk konsolisi telefonla hükümet ve teahhüt edilmiş anıya geleceği bir dille kendisine dedi: "Türkiye, 7 Temmuz 1992)

RESMİ Tarihi Didikleme Cephesi'nde son durum bu... Rıza Nur'a başladılar, Lirman Von Sanders'te, Vahdettin'i sürdürdüler "Vatandaşlarımız Nazilere teslim edip, fırında yakılan devlet" edebiyatıyla savul eyleyip, Balat'taki fırına şimdiki noktalar...

Bakalım sırada ne var?

Kimbilir, belki de "Sevri"ni ne kadar kutsal, "Lozan"ın nasıl bir peçavara olduğuna anlatacak bir "EH-4 kubur" bulurlar...

Maksat "T.C.ye muhalefet" olduktan sonra...

[Y]e de, Balat'taki simiği fırınının da "Krematorium" (x) olmaz ki!

[x] ÖNİ yakına fırın!

Hasan Pulur, *Milliyet Gazetesi*, 18. 7. 92

olayları derleyen bir hatırlatma yazısı oldu. Bu hatırlatma yazısında bir çok olay arasında en başta hatırlatılan ilk üç olay şunlar oldu:

"- Bizleri yirmi kur'a askere alıp Konya, Eskişehir, Kandıra dağlarına gönderdiklerini HATIRLAYINIZ

Trakya'daki kardeşlerimizin üstlerindeki gömleklerine varıncaya kadar her şeylerinin alındığı zamanı ve onların İstanbul'a don paça gelişlerini HATIRLAYINIZ"¹⁸

- Varlık Vergisi'ni ve Aşkale'yi HATIRLAYINIZ"¹⁹

Dr. Eli Şaul da benzer bir şekilde 1934 yılında meydana gelen Trakya olaylarını, yirmi kur'a ihtiyatların askere alınmalarını ve Varlık Vergisi'ni "Türkiye Yahudilerinin yaşamında üç hazin tarih" olarak niteledi.²⁰

Beki L.Bahar anılarında o dönemin atmosferini şöyle yansıttı:

"Mantiken II. Dünya Savaşı süresince Türk Yahudilerinin korku içinde yaşamış oldukları düşünülebilir. Balkanların Nazi yönetimine geçişi.. Tarihten, birlikten kaynaklanan Alman Ordusu'na bazı kesimlerce duyulan hayranlık.. Basına yansıması.. 1941'de imzalanan on yıl süreli Türk-Alman Dostluk Anlaşması.. Bir iç darbe, bir Quisling²¹ ihtimali gözardı edilecek bir tehlike değildi.. Üstüne üstlük ihtiyatlardan yirmi sınıfın birden askere alınışı ve Varlık Vergisi.. Tüm bunlara rağmen bu panik veya ciddi bir korkuya kapıldıklarını, durumlarının vahametini her kesimin aynı derecede algılayıp, aynı

Gizli çekilmiş bir kamp resmi (Aptofos gazetesi arşivi).

tedirginliği duyumsadıklarını sanmıyorum. Uykusuz gecelerini okuyarak veya radyo başında haberleri dinleyerek geçiren babam, 'Almanlar haddini geçtikleri an havagazını açıp ailece intihar ederiz' derdi ciddi olarak söylerdi. Meğer arkadan matrağa atırlarımız bu sözlerini.. Oylesine iyimser ve kaygısızdılar."²²

Yirmi kur'a azınlık vatandaşların silah altına alınmalarında azınlıkların onurunu en fazla zedeleyen nokta diğer askerler gibi normal askeri üniforma ve silah yerine özel elbiseler ve kaza kürk verilmeleri oldu. Bu dil, din, ırk farkı gözetmeksizin tüm vatandaşlarını eğit Türk yurttaşları olarak kabul eden Cumhuriyet rejiminin ve 1924 anayasası'nın kendi temel ilkesünü red etmesi oldu ve azınlık vatandaşlarında çok derin bir güvensizlik yarattı. Aynı zamanda azınlıkların asimile edip onları Türkleştirmeye çalışan tek parti döneminin Türkleştirme ilkesüne de tamamen zıt bir uygulama oldu.²³

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'deki azınlıkların içinde buldukları koşullar ve "Yirmi kur'a

askerler" konusunun azınlıkların hafızalarında uzun yıllar boyunca yer ettiğinin diğer kanıtlarına DP'den milletvekili seçilen azınlık milletvekillerinin yaptıkları konuşmalarında rastlandı. DP İstanbul milletvekili Yahudi asıllı avukat Salomon Adato, DP Kuledibi Semt Ocağı'nın 25 Eylül 1948 tarihinde saat 21.00'de yapılan yıllık kongresinde yaptığı konuşmasında CHP'ni şu sözlerle suçladı:

"İspanya'da zulüm ve baskıya uğradığımız sıralarda asil ve necib Türk milleti bize kapılarını açmıştı. Bugünkü iktidar partisi ise bir zamanlar, maalesef, vatandaşlar arasında farklar yaratmaya başlamıştı. (...) İktidar partisi menalekte din ve ırk farkı, Anayasa'nın açık muhalefetine rağmen, gözetmiştir. Meşhur Varlık Vergisi ile ocaklarımızı yıktı, bizi vatan hizmetine çağırırken temiz duygularımızı ihlal etti. Çünkü bize silah yerine kaza kürk verdi, askerî talim yerine toprak kazırdı. Salomon ve Jak şirketine ait evraklar ayırlara çekmecelelerde bekletildi. Fakat asil Türk milleti bunlara tencüzül etmedi. Artık kaza değil silah verile-

Çok partili demokrasi dönemi - azınlıklar için yeni bir sayfanın açılması

18 Temmuz 1945 tarihinde Millî Kalkınma Partisi'nin ve 7 Ocak 1946 tarihinde de Demokrat Parti'sinin kurulmasıyla çok partili demokrasi dönemi başladı. Bu dönem gayri müslim yurttaşlar için de bir dönüm noktası oldu.

1945 yılının Eylül ayında din ve ırk farkı gözetilmeksizin gerekli şartlara haiz her Türk vatandaşının Harp Akademileri'ne girebilecekleri açıklandı.²⁸ Bu açıklamadan kısa bir süre sonra da aynı yılın Ekim ayında iki Yahudi asıllı vatandaşın Harp Okulu'na girmek için başvurdukları görüldü. Bu haber üzerine bir yazı yazan Orhan Seyfi Orhon bu habere sevindiyini belirtti ve "Harp Okulu'na girmek istemek, Türklüğü, Türk harsını, Türk vatanını candan sevmek ve benimsemek demektir. Bu sevgiyi gösterenlere teşekkür ederken, bir Türk subayı olmak şerefini kazanabi-

lecekleri için bu vatandaşları tebrik etmeyi de unutmuyorum" diye ekledi. Orhan Seyfi Orhon Ermeni ve Rum azınlıkların Osmanlı imparatorluğu'nda karışıklık çıkarmak için siyasi tahriklere âlet olmalarına rağmen Yahudilerin böyle davranışları olmadığını, ama buna mukabil "Türk vatandaşlığına değer vermedikleri"ni yazdı. Buna neden olarak da Yahudi vatandaşların Türkiye'de edebiyat, sanat, felsefe, ilim alanlarında faal olmalarını gösterdi. Orhan Seyfi Orhon artık bu farkın aradan kalkacağına inandığını belirttikten sonra "Ben şimdiden bu iki Musevi vatandaşın, birer Türk subayı halinde, kılıçlarını vatan sevgisi gibi havaya parıldatarak yıllarca ayrı kalmış bir cemaati muzafer adımlarla millî birliğe doğru çekip götürdüklerini görür gibi oluyorum!" diye yazdı.²⁹

1945 yılına kadar gayri müslim vatandaşlara karşı çeşitli kademelerde uygulanan ayrımcılığa çok partili de-

mokrasî döneminde tedricî bir şekilde rastlanmaz oldu. O yılı kadar sadece cezacı, diş doktoru, tıp doktoru gibi uzmanlıklara sahip olan gayri müslimler yedek subay olup hatta yüzbaşılığa kadar terfi edebilirken, bu uzmanlık dallarında öğrenim görmemiş olan diğer yüksek tahsilâtli gençler ise bu haktan mahrum kaldılar. O dönemde yaşamış olan kişilerce Başbakan İsmet İnönü'nün 1947 yılının baharında bir radyo konuşmasının azınlıkların da bundan böyle vatanî hizmetlerini yedek subay olarak yapabileceklerini ve silah taşıyabileceklerini beyan ettiği ileri sürüldü. Bu radyo konuşması tüm azınlıklar arasında şaşkınlığa karışmış bir sevinç yol açtı.

Rafîi A. Hemoğlu Bu tepkiyi şu satırlarla dile getirdi: "bunu duyan azınlıklardan çoğu, kulaklarına inanmıyor. Telefon kaç kişide var ki? Yallah! tramvaya. Onuk'un, Artin'in, Aleko'nun, Salomon'un habasının evine, işyerine. "Yahu duydu-

NOTLAR

- 1 Avner Levi, "İkinci Dünya Savaşı'nda ve Öncesinde Türk Yahudileri", **Tarih ve Toplum**, Ekim 1996, sayı 154, sh. 14-21, sh. 20
- 2 Eli Saul, "Tres tristes datas en la historia de los Judios de Turquia", **Los Muestrros**, Haziran 1994, sh. 10
- 3 Marie-Christine Varol, **Balat Faubourg Juif d'Istanbul**, Isis Yayıncılık, 1989, sh. 10-11
- 4 Mehmet Güç, "Cevap bekleyen bir soru daha: Balat'taki ilk bacası binanın sını ne?", **Nokta**, 19 Temmuz 1992, sh. 24-25. **Nokta** dergisinin haberi yaptığı bu konu ve Prof. Shaw'un cevabı başında da tartışma yarattı. Bkz. Hasan Fıkr, "Balat'taki Krematoryum", **Milliyet**, 18 Temmuz 1992
- 5 Prof. Stanford J. Shaw, **Turkey and the Holocaust**, New York University Press, 1993, sh.36
- 6 Marie-Christine Bornes Varol, **Le Judéo-Espagnole vernaculaire d'Istanbul**, Université de la Sorbonne Nouvelle Paris III, 1992. Yayımlanmamış doktora tezi, cilt 1, sh. 102-103
- 7 Eli Saul, "Tres tristes datas en la historia de

- los Judios de Turquia", **Los Muestrros**, Haziran 1994, sh. 10
- 8 Mihal Vasilyadis ile 3 Eylül 1998 tarihli görüşme
- 9 Merkezî Siyaset Arşivleri, S32/493 sayılı dosya
- 10 Nissim M. Benezra, a.g.e., sh. 31-32. Vitah Halko gerek Balat Fınnları ile ilgili söylentilerin ve gerekse Maresal Fezî Çakmak ile ilgili kanatın gerçekte ilgili olmadığını ve dedi-kodu olduğuna inandığını belirtti (17.6.1998 tarihli görüşme)
- 11 Azmi Nihat Erman, "Hitler'in Sütlüğü'deki Yahudi fınnı", **Yıllar Boyu Tarih**, Aralık 1978, sayı 9/78. Bu makaleye dikkatimi çekten Dr. Erol Özlüngen'e teşekkür ederim.
- 12 Stalingrad Savaşı 1942 yılının Eylül ayında başladı. Rus ordusu 31 Ocak 1943 tarihinde Alman ordularını imha etti. Müttefik Kuvvetleri'nin VII. Ordusu 23 Temmuz 1942'de Almanları El Alameyn'de yenilgiye uğrattı.
- 13 Jack Lasker, "I couldn't find Turkey's self-advertised democracy", **The Palestine Post**, 20 Eylül 1945

- 14 Walter Welker, **The Unseen Israelis: The Jews from Turkey in Israel**, University Press of America, 1989, sh. 22
- 15 T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü **İstatistik Yılı 1951**, Yayın no 332, sh. 109.112
- 16 Devlet İstatistik Enstitüsü **İstatistik Yılı 1960-1962**, yayın no.460, sh. 78
- 17 Walter Welker a.g.e., sh. 24
- 18 Eürada kast edilen 1934 yılında Trakya'da meydana gelen Yahudi katliatlarıdır. Bu konuda araştırmalar için bkz. Halil Karabat, "1934 Trakya olayları ve Yahudiler", **Tarih ve Toplum**, Subat 1996, sayı 146, sh. 4-16 / Avner Levi, "1934 Trakya Yahudileri olayları: alınmayan ders", **Tarih ve Toplum**, Temmuz 1996, sayı 151, sh. 10-17 / Zafet Toprak, "1934 Trakya olaylarında İnkılapın ve ÇHP'nin sorumluluğu", **Toplumsal Tarih**, Ekim 1996, sayı 34, sh. 19-25 / Ayhan Aktaş, "Trakya Yahudi olaylarını "doğru" yorumlamak", **Tarih ve Toplum**, Kasım 1996, sh. 45-56 / Oral Onur, "Trakya olayları hakkında", **Tarih ve Toplum**, Mayıs 1996, sayı 149, sh. 3-4 / "Trakya Yahudileri tarih başında", **Gazetepazarı**, 26 Ocak 1997, sh. 55

nuz mu?" "Ha kuzum! Olacak iş değil!"³⁰ Gayri müslim vatandaşlara karşı uygulanan bu ayrımcı siyasetin yürürlükten kaldırılmasında hangi unsurların etkin olduğu şu an için meçhuldür, ancak bazı varsayımlar ileri sürmek mümkündür.³¹

Alber Berkman'a göre çok partili demokrasi döneminde müslüman erlere tanınan aynı hakların azınlık vatandaşlarına da tanınması Türkiye'nin 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe giren ve tarihte "San Fransisco antlaşması" diye anılan Birleşmiş Milletler antlaşmasına kurucu üye olarak imza atmış olmasından ileri geldi.

Dönemi yaşamış Ermeni vatandaşlar nezdinde araştırma yapılmış olan gazeteci Raffi A. Hermonn'a göre Türk Silahlı Kuvvetleri'nde vatani görevlerini yapan azınlık vatandaşlarına uygulanan bu ayrımcılık tamamen sivil hükümetin bir iradesi oldu. Raffi A. Hermonn azınlık askerlerine karşı yapılan bu ayrımcı

uygulamanın yürürlükten kaldırılmasına 11 Temmuz 1947 tarihinde imzalanmış olan Amerikan Askeri Yardım Antlaşması olduğunu söyledi. Bu antlaşma gereğince Amerikan askeri malzemeleriyle birlikte gelen Amerikan subayları arasında Yahudi, Rum ve Ermeni asıllı Amerikalıların yer almaları ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nde azınlıklara yedek subay olma hakkının verilmemesi, Türk Silahlı Kuvvetleri nezdinde rahatsızlık yarattı.

Sonuçta azınlık vatandaşlarına da yedek subay olma hakkı verildi. Bu değişiklik azınlıkların yedek subay olmalarını yasaklamış olan hükümetin bu cıvrı iptal etmesiyle gerçekleşti.³²

Gazeteci Raffi A. Hermonn İsmet İnönü'nün 1947 yılının baharında yapmış olduğu ileri sürülen radyo konuşmasından sonra o yıllarda askerlik yapmış olanların "askeri kamplarda özellikle taşa kökenli askerlerin kafasına "bu ünvanlekte azınlıklar

da var" fikrini yerleştirmek için "astların üstlerine tekmil verirken, üstlerin komutanım diye anılan hitabın önüne isimlerini vermeleri gerekir" diye bir "iç emrin" çıkmış olduğunu halen hatırladıklarını yazdı ve gerçekten meydana gelmiş bir olayı nakletti:

"Anadolu'nun bir yerinde askerin biri 'Vatan komutanım', 'Vatan komutanım emrinizdeyim!' diye tekmil vermeye çalışırken, o an orada bulunan bir yüzbaşı da kızıp 'ulan vatan babandır, komutanım ise VARTAN'dır, öğren artık şunu!' diye fırcı attı."³³

Çok partili demokrasinin ilk yıllarında CHP halen iktidarda iken azınlıkların "yerli"likleri halen kuşku olduğu radar, uçaksavar ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin diğer özel birimlerinde görevlendirilmedi. DP'nin iktidarda olduğu 1950 yılında bu son kısıtlama da ortadan kalktı.³⁴

19 "A los judos de Turquia unos kuantos akodramyentos", *La Verdad*, 18 Kasım 1949

20 El A. Shaül, "Tres tristes datas en la historia de los Años de Turquia.", *Los Muestras*, Haziran 1994, sh. 10

21 Vidkin Quising Norveçli bir siyasetçiydi. Norveç'in Almanlar tarafından istile edilmesinden sonra 1942 yılının Şubat ayında tutsakın başkanı oldu. Norveç'in Nazi işgalinden kurtulmasından önce ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi. Adı "işbirlikçi" anlamında kullanılır oldu. (*Meydan Larousse*, cilt 16, sh. 9656)

22 Beki L. Bahar, *Ordan Burdan Altmış Yılın Ardından*, Gözlem Yayınları, 1995, sh.183

23 Türkiye'nin siyaseti için bizzat. Ayhan Aktar, "Cumhuriyetin ilk yıllarında uygulanan Türkleştirme politikaları", *Tarih ve Toplum*, Sayı 156, sh. 4-18

24 İzak Yaş, "DP Kaldırdı Senat Ocak kongresi", *Or Yeuada*, 30 Eylül 1948, sayı 16, sh. 7 ve *Cumhuriyet*, 26 Eylül 1948 (Vurgulama tarafından yapılmıştır - RNB)

25 *Son Havadis*, 12 Ekim 1957 (Vurgulama tarafından yapılmıştır - RNB)

26 *Son Havadis*, 17 Ekim 1957 (Vurgulama tarafından yapılmıştır - RNB)

27 Raffi A. Hermonn, "Vatan Komutanım emrinizdeyim!", *Agos*, 29 Ağustos 1957

28 "More liberal regime in Turkey", *The Palestine Post*, 2 Eylül 1945

29 Orhan Seyfi Onhon, "İki müseyri vatandaş", Tasvir, 10 Ekim 1945 Hayriyyi J. Cohen de 1945 yılında soğ konusu İki Yahudi vatandaşın Harp Okulu'na kabul ettiklerini yazdı ancak gösterdiği kaynak selven 1928 ve 1937 yıllarına ait oldu. (*The Jews of the Middle East 1860-1972*, Halsted Press, 1973, sh.20). Bir başka belgede de iki Yahudi vatandaşın Harp Okulu'na kabul ettiklerini belirtti. (İsrail Devlet Arşivleri, 2567/7 sayılı dosya, Haziran 1947 tarihli rapor)

30 Raffi A. Hermonn, "Vatan komutanım emrinizdeyim!", *Agos*, 29 Ağustos 1997 Gazeteci Raffi A. Hermonn bu radyo konuşmasının var olduğunu ve kendisinin dönemi yaşamış olan Ermeni vatandaşlar ile yaptığı görüşmelerde onlarca kişi tarafından tekrarılandığını belirtti (R.A. Hermonn'un 10 Ağustos 1998 tarihli yazısı). Alber Berkman ise azınlıkların yedek subay olamayacaklarını ve kendilerine silah verilmeyeceklerini hiç bir zaman resmen ilan edilmediğini ha-

tırladı. Böyle bir ortamda mevcudiyeti resmen inkâr edilen bir durumun değiştiğini ilan eden bir radyo konuşmasının yapılmış olmasının mantiken mümkün olmadığını söyledi.

31 26ncı dönem yedek subaylar 21 Ekim 1947 günü diploma aldıklarına göre (*Üfuz*, 22 Ekim 1947), 1947 yılında iki kez yedek subay olmaya hak kazanmış azınlık vatandaşların 27nci dönem olarak 1947 yılının Ekim sonunda askere alındıkları tahmin edilebilir.

32 Raffi A. Hermonn'un 10 Ağustos 1998 tarihli mektubu

33 Raffi A. Hermonn, "Vatan komutanım emrinizdeyim!", *Agos*, 29 Ağustos 1997

34 Hal Lehtman, "The Jews under Turkey's New Deal", *Commentary*, 9 (1950), sh. 29-39. Yazar Beki L. Bahar da Genel Kurmay Başkanlığı'nın 1947 yılında üniversiteye öğrenimi gören genç kızlara askeri kurs mecburiyeti getirmesi üzerine kendisinin uçaksavar nişancısı olarak eğitim gördüğünü yazdı. Beki L. Bahar 1947 yılında yüksek öğrenim görmüş olan azınlıklara yedek subaylık hakkının tanındığını, ancak ise öğrenimi görmüş olanlara bu hakkın tanınmadığını ve er olarak askerlik yapan azınlıklara da topçu sınıfına verilmediklerini yazdı. (Beki L. Bahar, a.g.e., sh.1213)